

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Fırat University Journal of Social Science
Cilt: 19, Sayı: 1, Sayfa: 233-258, ELAZIĞ-2009

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN İLK GENEL NÜFUS SAYIMINDA ÇORUM VİLÂYETİ'NİN NÜFUS ÖZELLİKLERİ*

*The Population Characteristics of Çorum Province in the First
General Census of the Turkish Republic*

Tahir KODAL*

Özet

Bu çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk genel nüfus sayımı olan 1927 Genel Nüfus Sayımı'nda Çorum Vilâyeti'nin nüfus özellikleri konu edilmiş, ayrıntılı bir şekilde ortaya konulmuştur. Çalışmanın giriş kısmında ilk genel nüfus sayımından önceki Çorum Vilâyeti'nin nüfusu hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Çalışmanın asıl kısmında ise, 28 Ekim 1927'de yapılmış olan ilk genel nüfus sayımı sonuçlarına dayanılarak, ilk önce, Çorum Vilâyeti'nin genel nüfusu ve cinsiyet itibariyle Çorum Vilâyeti'nin nüfusu hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra sırasıyla; yaş grupları itibariyle, medenî hale göre, okur-yazarlık yönünden, doğum yerleri açısından, ekonomik faaliyet dalları itibariyle, anadile göre, sakatlıklar temel alınarak, Çorum Vilâyeti'nin nüfus yapısı hakkında ayrıntılı bilgiler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Cumhuriyeti, Nüfus, Çorum

Abstract

In this study, the subject is the population characteristics of Çorum province in the 1927 Population Census, the first general census of the Turkish Republic, it has been revealed in detail. The population of Çorum province before the first general census has been mentioned briefly in the introduction section of the study. In the main part of the study, based on the results of the first general census, made in 28 October 1927, firstly, the general populous structure of Çorum province and its sexual proportion have been explained. Followingly, a detailed analysis of the population and characteristics of Çorum province has been made based on age groups, marital status, education level, place of birth, economical activities, main language and disabilities of the people.

* Bu çalışma, 23-25 Kasım 2007 tarihleri arasında Hitit Üniversitesi tarafından Çorum'da düzenlenen "Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Çorum Sempozyumu"nda sunulan ve basımı yapılmayan bildirinin genişletilmiş halidir.

* Yrd. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlk Öğretim Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD, DENİZLİ/ tkodal@pamukkale.edu.tr

Keywords: Republic of Turkey, Population, Çorum

A-Giriş

Genel bir ifade ile nüfus, yeryüzünde sınırları belirli bir alanda belirli bir zamanda bulunan insanların oluşturduğu toplam sayı olarak tanımlanmıştır.¹ Günümüzde bütün dünya ülkelerinin en çok üzerinde durduğu konulardan biri nüfustur. Çünkü nüfus, bir yandan dünyadaki sınırlı doğal kaynakları paylaşan, bu nedenle bütün çevre sorunlarının temel kaynağı olurken öbür taraftan da, ülkeler için önemli bir güç kaynağı ve devamlılıklarını sağlamada gerekli bir unsurdur.

Ülkeler yüzyıllar öncesinde ve hatta yirminci yüzyılın ortalarına kadar, nüfusun sayısal olarak fazlalığını güçlü olmak için gerekli ve yerli faktör olarak görmüşlerdir. Ancak, günümüzde nüfusun sayısal fazlalığından daha çok, nitelikleri veya özellikleri üzerinde durulmaktadır. Nüfus miktarı ve sahip olunan nüfusun özellikleri ile ülkelerin kalkınmaları arasında ilişki kurulmaktadır.² Bu yüzden, çalışmanın hemen ilk kısmında, tarihi süreç içerisinde ve Çorum'un Cumhuriyetin ilk nüfus sayımına kadar olan nüfusu ve özellikleri hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Daha sonraki kısımda ise, Türkiye Cumhuriyeti'nin il genel nüfus sayımında Çorum'un sahip olduğu nüfus özellikleri ayrıntılı olarak incelenecektir.

Çorum ve çevresi, günümüzden yaklaşık olarak 7000 yıl öncesine kadar uzanan bir geçmişe sahiptir. Bölge Kalkolitik (Taş), Eski Tunç Çağı'nı yaşadıkdan sonra, Asurluların, Hititlerin, Friglerin, Galatların, Medlerin, Perslerin, Romalıların ve Roma İmparatorluğu ikiye ayrıldıktan sonra da Doğu Roma yani Bizanslıların yönetimi altında kalmıştır. Anadolu'nun Türkleşmeye başladığı 1071 Malazgirt Meydan Muharebesi'nden çok önce Türk boyları yavaş yavaş Anadolu'ya sızmaya ve yerleşmeye başlamışlardır. Bu şekilde başlayan akınlar, Malazgirt Zaferi'nden sonra hızlanmıştır. Sultan Alparslan savaşa katılan emirlerinden Anadolu'da fetihlerde bulunmalarını istemiş, fethedecekleri yerlerin kendilerine “ıktâ”^{*} edileceğini bildirmiş olduğu için, zaferi takip eden günlerde fetihlere girişen beyler Anadolu'nun çeşitli şehirlerini ele geçirmişlerdir.³ Bu süreçte ve

¹ Sunday Üner, *Nüfusbilim Sözlüğü*, Ankara 1972, s.11.

² Servet Karabağ-Salih Şahin, *Türkiye Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası*, Ankara 2006, s.2.

^{*} Kaynağında halifeler tarafından hukuki durumuna göre değişen vergilerini ödemek şartı ile kimsenin mülkiyetinde bulunmayan toprakların veya maktu bir hazine gelirini temin ettikten sonra bir yere ait sadece vergilerin, yahut da sonradan ve bilhassa Selçuklulardan itibaren, muayyen yerlere ait devlet gelirlerinin, hizmet ve maaşlarına karşılık olarak kumandan, asker ve sivil ricâle, menşûr, tevkî ve daha başka isimler alan vesikalar ile terk ve tahsisi anlamına gelen bir kavramdır. Bu konu hakkında daha geniş bilgi için bkz.: Osman Turan, “İktâ”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 5/2, İstanbul 1993, s.949-959.

³ Abdulkerim Gözaydın, “Danışmendiler”, *Doğuşundan Dünümüze Büyük İslam Tarihi-Anadolu Türk*

sonrasında Türkler büyük kitleler halinde Anadolu'ya yerleşmeye başlamışlardır.

Büyük Selçuklu Hükümdarı Melikşah'ın Danişmend Beyi olan Melik Ahmet Gazi, Amasya'yı aldıktan sonra Çorum (Nikonya)'u da almak için Çavlı Beyi görevlendirmiştir. Çavlı Bey, emirlerinden Karatekin ve Serkes Ahmet Gazi ile Çorum'u Bizanslılardan fethetmek için harekete geçmiş, ancak Çorum Tekfuru (yöneticisi) Nastura'ya Kastamonu'dan yardım geldiği için, Çavlı Bey fetih hareketinde başarılı olamamıştır.⁴ Bunun üzerine Melik Ahmet Gazi, Sivas'ı Bizanslılardan aldıktan sonra, beraberinde İltekin Gazi ile birlikte, 30.000 kişilik askerî kuvvetle Çorum'a gelmiştir. Kastamonu'dan Çorum'a yardım için gelen Bizans kuvvetleri bozguna uğratıldığı için, Türk kuvvetleri rahatlıkla şehri kuşatma altına almışlardır. Melik Ahmet Gazi elçisi Yahya'yı Nastura'ya şehri teslim etmesi için göndermiştir. Nastura bu teklifi reddetmiştir. Bir haftalık kuşatmadan sonra Nikonya yani Çorum 1075 yılında Türk egemenliğine girmiştir.⁵ Bu tarihte Selçukluların yönetimine giren Çorum, Beylikler ve Osmanlı Devleti'nin yönetiminde kalmış, Millî Mücadele'de ve Çapanoğlu isyanının bastırılmasında Mustafa Kemal ve arkadaşlarının önderliğindeki “*tam bağımsızlık*” mücadelesindeki yerini almıştır.

Danişmend Beyi Ahmet Gazi tarafından 1075 yılında Bizanslılardan ele geçirilen Çorum ve çevresine Türkmenler gelmeye başladıklarında, bölgede Hıristiyanlaşmış ve Rumca* konuşan insanlarla karşılaşmışlardır. Bu insanların bir kısmı Çorum'u ele geçirmek için yapılan ilk fetih hareketlerinde bölgeyi bırakarak batıya çekildiklerinden, Türkmenlerin şehrin alınışından sonra şehre ve çevresine yerleşmeye başlamasıyla, bölgeden hemen hemen tamamen çekilmişlerdir. Bu nedenle, Türk nüfus artmış, Çorum ve çevresi Anadolu'nun ilk Türkleşen yerlerinden biri olmuştur. Rumca köy, kasaba dağ adları, yerlerini Türkçe adlara bırakmıştır. Bugün Çorum'da rastlanılan Karakeçili, Kayı, Alayuntlu, Karaevli, Hilallı gibi yer adları bu dönemden itibaren kullanılmaya

---

Devletleri, Cilt:8, İstanbul 1992, s.122.

⁴ T.C. Çorum Vilâyeti (TCCV), *Cumhuriyetin 50. Yılında Çorum-1973 İl Yıllığı*, Ankara 1973, s.7.

⁵ Çorum Ticaret ve Sanayi Odası, *Tarihî Ekonomik Sosyal Yönleriyle 100. Yıl'da Çorum*, Ankara 1981, s.10.

* Rumca, Rumların konuştuğu bir dildir. Rum terimi Urum olarak da bilinmektedir. Müslümanların, Anadolu'da, Roma ve Doğu Roma (Bizans) imparatorluklarının yönetimi altında yaşayan, etnik kökenleri ne olursa olsun, bütün Hıristiyanlara vermiş olduğu addır. Onun için, Anadolu'nun ismi Diyâr-ı Rum'dur. Bu nedenle, Rum ve Rumlar ile Yunan ve Yunanlılar kavramları arasında etnik açıdan herhangi bir ilişki söz konusu değildir. Yunanlıların kökeni farklıdır. Ancak, Doğu Roma, Bizans yönetimi altında ve Anadolu'da yaşayan toplum olan Rum tabiri ilerleyen zamanda İyonyalılar denilen eski Helenler için kullanılır olmuştur. Daha geniş bilgi için bkz.: Franz Babinger, “Rum” *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt:9, İstanbul 1993, s.766. Ayrıca, Rum adının ortaya çıkışı, geçirmiş olduğu değişim ve Rumların yani Romalıların Türklerin yönetimi altına girmesi hakkında daha geniş bilgi için bkz.: Zafer Çakmak, *İzmir ve Çevresinde Yunan İşgali ve Rum Mezalimi*, İstanbul 2007, s.15-17.

başlamıştır.⁶

Anadolu Selçuklu Devleti zamanında Çorum'un bayındırlaşmasına önem verilmiş, çok sayıda cami ve medrese yapılmış, ekonomik gelişme sağlanmış, buna bağlı olarak da Çorum'un nüfusunda önemli artış yaşanmıştır. Beylikler döneminde Çorum çeşitli çatışmalara sahne olmuş, sonunda Yıldırım Beyazid Osmanlı Devleti'ne katılmıştır. Amasya'nın Şehzade Sancağı olması ve Bağdat Ticaret Yolu'nun Osmancık'tan geçmesi Çorum'a ayrı bir önem kazandırmıştır. XVI. yüzyılda ortaya çıkan sülte birliklerinin çıkarmış olduğu isyan yerlerden biri de Çorum olmuş, XVII. yüzyılda ise Türkmenler Babailik akımının izlerini taşıyan isyanlara devam etmişlerdir. Çorum'daki ayaklanma ve çatışmalar, Çapanoğlu isyanı örneğinde olduğu gibi, Cumhuriyetin ilanına kadar sürmüştür.⁷

Bu huzursuzluklar, ayaklanmalar ve büyük yıkımlara, ölüm ve göçlere neden olan, 1446, 1509, 1514, 1543, 1559, 1579, 1793, 1800, 1824 depremleri nedeniyle, Çorum XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde düşük nüfusa sahip, dışarı göç veren, dışı kapalı yani göç almayan bir şehir olarak kalmıştır. Çorum'un bu durumu Osmanlı Devleti'nin ilk* nüfus sayımında resmen ortaya konulmuştur. Padişah II. Mahmud (1808-1839)'un geniş çaplı ıslâhat yapma isteği, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra "*Asâkir-i Munsûre-i Muhammedi*" adında yeni bir ordunun kurulmak istenmesi, bu bağlamda yeni vergi kaynaklarının bulunması ve askerlik yapabilecek halkın sayısının bilinmek istenmesi yüzünden 1831 yılında nüfus sayımı yapılmıştır.⁸

Osmanlı Devleti'nde yapılan ilk modern nüfus sayımında; Sivas Eyaleti'ne bağlı bir sancak olan Çorum'un, merkez kaza dahil, toplam 5 tane kazası mevcuttur. Çorum'un toplam nüfusu 33.735 kişiden oluşmuştur. Bu sayımda, daha çok asker olabilecekleri belirlemek için daha çok Müslüman olanlarının sayımı yapıldığından, Çorum'da ileride karşımıza çıkacak ve çok az miktarda olan gayrimüslim nüfus dikkate alınmamıştır. Bu nedenle, sayım sonrasındaki nüfusun tamamını Müslümanlar oluşturmuştur. Yukarıdaki sonuçlara göre, nüfus bakımından Çorum'un en büyük kazasının İskilip olduğu

⁶ Hüseyin Koçbey-Ertuğrul Şahinci, *Çorum Tarihi*, Ankara 1984?, s.72.

⁷ Hüseyin Koçbey-Ertuğrul Şahinci, *a.g.e.*, s.72-73.

* Osmanlı Devleti'ndeki ilk modern nüfus sayımı konusu tartışmalıdır. Genel anlamda 1831 yılında yapılan nüfus sayımı "*ilk*" modern sayım olarak kabul edilirken, Osmanlı Devleti'nde bütün kazaların nüfusları sayılmamış olmakla birlikte, 1828/1829 yılında hem Avrupa'da, hem de Anadolu'da yapılan sayımın "*ilk*" modern nüfus sayımı şeklinde olduğu yönünde değerlendirmeler yapılmıştır. Bu konu hakkında bkz.: Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, İstanbul 2003, s.56-57.

⁸ Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara 1997, s.10-11.

anlaşmıştır. En az nüfusa sahip kazası ise Hacıhamzaderbendi'dir* ve toplam nüfusu 559'dur.

1831 Nüfus Sayımında Çorum Sancağı'nın Nüfusu

Kazalar	İslâm	Reâya	Kıptî	Yahudi	Ermeni	Yekûn (Toplam)
Çorum	10.075	-	-	-	-	10.075
İskilip	11.450	-	-	-	-	11.450
Osmancık	4.349	-	-	-	-	4.349
Hacıhamzaderbendi	659	-	-	-	-	659
Saz	661	-	-	-	-	661
Çorum dahilindeki Türkmen ve Kürt	6.581	-	-	-	-	6.581
Toplam	33.735					33.735

Kaynak: Enver Ziya Karal, Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831, Ankara 1997, s.210.

Çorum 1841 yılına kadar Sivas Eyaleti'ne bağlı kalmıştır. Bu yılda Sivas'tan ayrılarak, Ankara Vilâyeti'ne bağlanmış, 1863'e kadar sancak merkezi konumunda olmuştur. 1864 yılında “*Teşkil-i Vilâyet Nizamnâmesi*”ne göre, İskilip ve Osmancık'tan yoksun olarak Ankara Vilâyeti'ne bağlı Yozgat sancağına dahil edilmiştir. Çorum'un 19. Yüzyılın sonlarındaki nüfusu ile ilgili bu dönemde yayınlanan “*Vilâyet Salnâmeleri*”⁹nden bilgi elde etmek mümkündür. Bu nedenle, Ankara Vilâyet Salnâmesi'ne göre, Çorum'un 1881/1882 yılındaki nüfusu dikkate alındığında; Çorum kazasında 288 Kıptî, 80 Ermeni, 4 Rum ve 21.521 Müslüman, Sungurlu'da 6 Protestan, 529 Ermeni, 194 Rum ve 13.481 Müslüman olmak üzere toplam 36.103 kişinin ikâmet ettiği görülmüştür.⁹

Çorum'un 1881/82-1893 yılları arasındaki nüfusu hakkındaki bilgilere yine Osmanlı Genel Sayımı'ndan ulaşmak mümkündür. Bu yıllar arasında hâlâ Ankara Vilâyeti'nin Yozgat Sancağı'na “*Sungurlu ile birlikte kaza*” olarak bağlı olan Çorum kazasının toplam nüfusu 49.057'dir. Bu nüfusun; 48.381'i Müslüman, 146'sı Rum, 497'si Ermeni, 33'ü Protestan'dır. Sungurlu kazasındaki nüfusun ise; 63.945'i Müslüman, 690'ı Rum, 2.483'i Ermeni, 129'u Protestan'dır.¹⁰ Bu nedenle, Sungurlu kazasının toplam nüfusu 67.607 kişiden oluşmuştur. Çorum ve Sungurlu kazalarının, Müslüman ve gayrimüslim olmak üzere, toplam nüfusu ise 116.664'tür. Toplam nüfus içerisindeki

* Cumhuriyet döneminde yapılan nüfus sayımlarında ve idarî yapılanmada “*Hacıhamza*” adı kullanılmış, bugün bu isimle anılmaktadır.

⁹ Osmanlı Devleti'nde nüfus hakkında düzenli bilgiler sunan “*Vilâyet Salnâmeleri*” ya da “*İl Yıllıkları*” 1868 yılından itibaren yayınlanmaya başlanmıştır. Daha geniş bilgi için bkz.: Justin McCarthy, *Müslümanlar ve Azınlıklar, Osmanlı Anadolusunda Nüfus ve İmparatorluğun Sonu*, (Çev.: Bilge Umar), İstanbul 1998, s.173.

⁹ Yurt Ansiklopedisi (YA), “Çorum”, İstanbul 1982, s.2036.

¹⁰ Kemal H. Karpat, *a.g.e.*, s.166-167.

Müslümanların sayısı 112.326'dır. Bu nedenle, Müslümanların toplam nüfus içerisindeki oranı %96.2'dir. Geri kalan kısmı da gayrimüslimler oluşturmuştur.

Fransız papaz ve araştırmacı Vital Cuinet, Anadolu'ya yapmış olduğu seyahat ve çalışmadan sonra, Osmanlı Devleti'nin resmî verilerini de kullanarak, kaleme almış olduğu eserinde hem Osmanlı Devleti, hem de Çorum nüfusu hakkında bilgiler vermiştir. Vital Cuinet'e göre; önemli bir ticaret ve taşıma noktasında bulunan Çorum kazasının toplam 163 köyü vardır. Çok büyük bir kısmı Müslümanlardan oluşan Çorum'un şehir nüfusu 13.000 ve toplam nüfusu 36.669 kişiden oluşmuştur.¹¹ Sungurlu'nun nüfusu; 26.652 Müslüman, 1.205 Ermeni, 693 Rum, 121 Protestan, 537 Çingene olmak üzere toplam 29.208 kişi olarak ifade edilmiştir.¹² Bu nedenle, Çorum ve Sungurlu kazalarının toplam nüfusunun 65.877 olduğu anlaşılmıştır.

Çorum, Beşiktaş Muhafızı Hasan Paşa'nın çabası ve Ankara Valisi Abidin Paşa'nın yardımıyla 1894 yılında Ankara'ya bağlı bir "sancak merkezi" olmuştur. Çorum sancağına Osmancık, İskilip ve Sungurlu kazaları da bağlanmıştır. Osmanlı Devleti, 20. yüzyılda birbiri ardına patlak veren, Mustafa Kemal Atatürk'ün ifadesiyle "...türlü düşmanlarla... yıllarca süren savaşlar..."¹³ ile uğraşmak zorunda kalmıştır.

Çorum Sancağı'nın 1907 Yılındaki Nüfusu

Çorum Sancağı	Hane	Gayrimüslim	Müslüman	Genel Toplam
Merkez Kaza	16.997	1.307	79.666	80.973
İskilip	8.576	56	52.306	52.362
Osmancık	6.171	87	29.386	29.473
Sungurlu	7.608	3.353	36.440	39.793
Toplam	39.352	4.803	197.798	202.601

Kaynak: Yurt Ansiklopedisi (YA), "Çorum", İstanbul 1982, s.2037.

20. Yüzyılın hemen başında, Çorum'un idari yapılanmasındaki değişiklik ve Anadolu'ya Rumeli ve Kafkasya'dan Anadolu'ya yapılan göçler* nedeniyle, toplam nüfusunda artış yaşanmıştır. Bu nedenlerle, Çorum'un nüfus toplam olarak 202.601'e ulaşmıştır. Bu nüfusun 197.798'ini Müslümanlar oluşturmuştur. Müslümanların toplam nüfus içerisindeki oranları %97.6 olarak gerçekleşmiştir. Bu yüzden, 20. yüzyıla girildiğinde Çorum ve kazalarında Türk-İslâm nüfusun büyük bir üstünlüğünden söz

¹¹ Vital Cuinet, *La Turquie D'asie Geographie Administrative, Statistique Descriptive et Raisonne de Chaque Province de L'Asia-Mineure*, Cilt:I, Paris 1892, s.299.

¹² Vital Cuinet, *a.g.e.*, s.302.

¹³ Atatürkçülük (3. Kitap), *Atatürkçü Düşünce Sistemi*, Ankara 1986, s.64.

* Yaşanan, ayaklanmalar, isyanlar ve savaşlar sonrasında Rumeli'den Anadolu'ya yapılan göçler hakkında geniş bilgi için bkz.: Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*, Ankara 1999.; Ayrıca, 19.Yüzyılın sonları 20. Yüzyılın hemen başındaki Kafkasya'dan Anadolu'ya yapılan göçler hakkında bilgi için bkz.: Süleyman Erkan, *Kırım ve Kafkasya Göçleri (1878-1908)*, Trabzon 1996.

etmek mümkündür.

Osmanlı Devleti çok çeşitli devlet ve toplumla hem dış, hem de iç politikada uğraşma, mücadele etmek zorunda kalmıştır. 19. Yüzyılın ortalarından itibaren, Tesalya'da, Girit'te, Adalar Denizi'ndeki Adalarda, Balkanlar'da ve Kafkasya'da yaşanan ayaklanmalar, isyanlar, savaşlar nedeniyle buralardan, Anadolu'ya göçler yaşanmış, bu göçler Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında giderek hızlanmıştır. Bu süreçteki göçler sonrasında milyonlarca Türk-İslâm nüfus Osmanlı Devleti'ne, Anadolu'ya sığınmak zorunda kalmıştır.¹⁴ Buna karşılık sürekli savaşlar ve cephelerdeki kayıplar sonrasında Türk milleti pek çok kayıp verdiği için özelde Çorum'un nüfusunda büyük bir artış söz konusu değildir.

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'na İtilaf Devletleri'nin yanında savaşa kabul edilmediğinden, Almanya'nın başını çektiği İttifak devletlerinin yanında savaşa dahil olmuştur. Ancak, savaş öncesinde Osmanlı Devleti yine savaş sırasında asker ihtiyacını karşılamak ve mevcut potansiyeli tespit edebilmek amacıyla 1914 yılında yeni bir nüfus sayımı gerçekleştirmiştir.

1914 Nüfus Sayımı'nda Çorum Sancağı'nın Nüfusu

Çorum Sancağı	İslâm	Rum	Ermeni	Kıptî	Protestan	Musevi	Yekûn (Toplam)
Merkez Kaza	83.150	555	1.231	-	-	-	84.936
İskilip	55.016	15	43	113	-	-	55.187
Sungurlu	40.501	816	1.863	699	73	-	43.952
Osmancık	31.824	50	68	-	-	-	31.942
Mecitözü	34.134	834	318	-	167	-	35.453
Toplam	244.625	2.270	3.523	812	240	-	251.470

Kaynak: Dâhiliye Nezâreti Sicil-i Nüfus İdare-i Umûmîsi Müdüriyeti 1336 (1920), *Memâlik-i Osmanîye'nin 1330 (1914/15) Senesi Nüfus İstatistikî*, Dersaadet İstanbul, s.10-11.

Osmanlı Devleti'nin 1914 nüfus sayımına* ve yukarıdaki tabloya göre; Çorum'un, merkez kaza dahil, toplam 5 kazası vardır. Çorum'un toplam nüfusu 251.470 olarak tespit edilmiştir. Toplam nüfusun 244.625'ini Müslümanlar meydana getirmiştir. Bu nedenle, Müslümanları toplam nüfus içerisindeki oranı %97.2'dir. Gayrimüslimlerin toplam nüfusu ise 6.845 kişiden ibarettir. Bu yüzden, gayrimüslimlerin nüfus içerisindeki oranın sadece %2.8 olduğu görülmüştür. Ayrıca, Çorum'un merkez kazası 84.936 ikamet edeni ile nüfus bakımından en büyük kaza durumundadır. Osmancık kazası ise 31.942 kişiden oluşan nüfusuyla en küçük kaza durumundadır.

¹⁴ Kemal H. Karpat, *a.g.e.*, s.16.

* Osmanlı Devleti'nin 1330 (1914) yılına ait ve Dahiliye Nezâreti Sicil-i Nüfus İdare-i Umûmîsi Müdüriyeti tarafından yayınlanmış olan "*Memâlik-i Osmanîye'nin 1330 (1914/15) Senesi Nüfus İstatistikî*"nin transkripsiyonu için bkz.: Orhan Sakin, *Osmanlı'da Etnik Yapı ve 1914 Nüfusu*, İstanbul 2008, s.173-252.

I. Dünya Savaşı'nın ardından imzalanan Mondros Mütarekesi'nden Cumhuriyet dönemine kadar geçen sürede Türk-İslâm nüfus, 20-40 yaş grubundaki nüfusun %40'ını savaşlar ve cephelerde kaybetmiştir.¹⁵ Bu kayıplar, yukarıda ifade edilen göçler ile takviye edilmiş olmakla birlikte, hem Türkiye'nin, hem de Çorum'un nüfus artışı çok yavaş devam etmiştir. Cumhuriyet dönemine kadar, Millî Mücadele'yi gerçekleştirmiş, savaştan yıpranarak çıkan Çorum ve çevresinde yaşayan Türk-İslâm nüfusu genellikle köylere yerleşmiş, çiftçilik ve hayvancılıkla geçimlerini sağlamıştır. Bunun yanında, merkez ve kazalarda yaşayan Türklerin bir kısmı küçük sanatlarla yani, tabaklık, yerli bez dokumacılığı, marangozluk, demircilik, dikicilik, kalaycılık, araba imalatı, kuyumculuk, mutfaklık (her çeşit dokumacılık), keçecilik, yorgancılık, saraçlık ve ayakkabıcılıkla uğraşmışlardır.¹⁶ Bu döneme kadar, yerleşik nüfus içerisinde bulunan ve az bir orana sahip olan azınlıklar ise, iktisadî, ticarî alandaki yani sarraflık, nalbantlık v.b. etkin işlerle uğraşmışlardır.

B- İlk Genel Nüfus Sayımının Yapılması ve Çorum Vilâyeti'nin Nüfus Özellikleri

Kurtuluş Savaşı'nın Türk milleti tarafından zaferle sonuçlandırılmasının ardından 24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayla yeni bir Türk devleti'nin kurulmuş olduğu hem İtilaf Devletleri, hem de diğer ülkeler tarafından kabul edilmiş, uluslararası arenada tanınmıştır. Tam bağımsız bir devletin kurulmasının ardından, Mustafa Kemal Atatürk'ün ifadesiyle hem "...içeride ve dışarıda saygı ile anılan yeni toplum, yeni devlet..."¹⁷ oluşturmak, hem de Türkiye'yi önce çağdaş uygarlık seviyesine, hatta üstüne çıkarmak amacıyla, siyasî, ekonomik, sosyal, kültürel pek çok alanda inkılâplara girişilmiştir.

Bu nedenle, sosyal alanda yapılan inkılâp hareketleri sonrasında, sağlık alanında da pek çok düzenlemeler ve atılımlar gerçekleştirilmiştir. Bu gelişmeler sonrasında, Türkiye genelinde kolera, sıtma, tifo, dizanteri gibi çocuk ölümlerini artıran hastalıkların tedavisi gerçekleştirilmiştir.¹⁸ Bu durum, Cumhuriyetin ilk yıllarında yavaş da olsa nüfus artışının artmasına etki etmiştir. Ayrıca, eğitim ve öğretim işlerinin geliştirilmesi, halkın bilinçlendirilmesi, bilgilendirilmesi ve bebek ölümlerinin azaltılması gibi nedenler de nüfus artışında etkili olmuştur. Bu ve diğer nedenler yüzünden, Türkiye genelindeki

¹⁵ Kemal H. Karpat, *a.g.e.*, s.16.

¹⁶ Osman Yalçın, *Çorum*, İstanbul 1972, s.37.

¹⁷ Atatürkçülük (3. Kitap), *Atatürkçü Düşünce...*, s.64.

¹⁸ Hazma Eroğlu, *Türk İnkılâp Tarihi*, İstanbul 1982, s.243-244.

nüfus artışına paralel olarak, Çorum'da da nüfus artışında bir hareketlenme söz konusu olmuştur.

TBMM'nin 20 Nisan 1921'de sancakları kaldırmasının ve yerine “*Vilâyet Teşkilâtı*”nın kurulmasının ardından,¹⁹ Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci anayasası 20 Nisan 1924 tarihinde kabul edilmiştir. Bu Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 89. maddesi Türkiye'nin yeni idarî taksimatını ortaya koymuştur. Buna göre; yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin idarî taksimatı için şöyle denilmektedir: “*Türkiye coğrafi vaziyet ve iktisadî münâsebet nokta-i nazarından vilâyetlere, vilâyetler kazâlara, kazâlar nahiyelere münkasemdir (ayrılmıştır), ve nahiyeler de kasaba ve köylerden tereküp eder (oluşur).*”²⁰ Böylece, Türkiye illere, iller ilçelere, ilçeler nahiyelere, nahiyeler de köylere ayrılmıştır. Buna göre idarî taksimatın en küçük birimini köyler oluşturmuştur.

Bu yeni düzenlemeyle birlikte hemen hemen bu günkü idarî yapı ortaya çıkmış, Çorum Vilâyet (il) haline getirilmiştir. Hüseyinabat (Alaca), İskilip, Mecitözü, Osmançık ve Sungurlu Çorum Vilâyeti'nin ilçelerini oluşturmuştur. Çorum Vilâyet haline geldikten sonra, Cumhuriyetin ilk yıllarında hazırlanan “*Devlet Salnameleri*”ndeki yerini almıştır. 1926-1927 Devlet Salnamesi'nde Çorum Vilâyeti'nin toplam nüfusu 229.036'dır. Bu nüfusun 55.177'si Çorum merkez kazada, 25.024'ü Hüseyinabat (Alaca)'ta, 51.386'sı İskilip'te, 29.034'ü Mecitözü'nde, 27.189'u Osmançık'ta, 41.226'sı Sungurlu'da yaşamaktadır.²¹

Cumhuriyet ilan edildikten sonra, hemen bir genel nüfus sayımının yapılması öncelikli bir konu olmadığından, çözülmesi gereken çok önemli konular bulunduğu ve her yıl yayınlanmakta olan Devlet Salnameleri'nde vilâyetlerin nüfuslarına yer verildiğinden, nüfus sayımı fazla ihtiyaç hissedilmemiştir. Bu yüzden, Türkiye'de 1927 yılına kadar ayrıntılı genel nüfus sayımı yapılmamıştır. Ancak, Türkiye'nin karşılaştığı önemli sorunlardan biri olarak nüfusun, sayısının, sosyal ve ekonomik niteliklerinin bilinmesi olduğundan, Türkiye'de kısa süre içerisinde bir genel nüfus sayımının yapılması kararlaştırılmıştır.

İktidardaki III. İnönü Hükümeti (4 Mart 1925-1 Kasım 1927), Başbakan İsmet İnönü'nün gerekli desteği vermesiyle, genel nüfus sayımının yapılması için gerekli hazırlıkları yerine getirmiştir. Bu kapsamda 896 sayılı “*İlk Genel Nüfus Sayımı Kanunu*”

¹⁹ Mümtaz Talat Yaman, “Osmanlı İmparatorluğu Mülkî İdaresinde Avrupalılaşıma”, *İdare Dergisi*, Yıl:13, Sayı:142, İstanbul 1940, 1487-1494.

²⁰ J. Deny, “Sancak”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt:X, İstanbul 1993, s.189.

²¹ TCCV, *Cumhuriyetin 50. Yılında...*, s.51.

hazırlanmış, 2 Haziran 1926 tarihinde TBMM’de kabul edilmiş ve Resmî Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.²² Bu kanunun çıkartılmasının ardından, Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk ayrıntılı genel nüfus sayımı 28 Teşrinievvel (Ekim) 1927’de yapılmıştır. Bu sayede Çorum Vilâyeti’nin nüfusu hakkında ayrıntılı bilgilere ulaşma ve bu bilgilere dayanarak bilimsel değerlendirmeler yapabilme imkânı doğmuştur.

Bir beldenin nüfusu ve istihdam durumu o bölgenin iktisadî gelişmesini değerlendirebilme yönünden büyük bir önem taşır. Bir başka deyişle, nüfus ve iş gücünün oluşum şekli ve artışı, kalkınan bir bölge için faydalanılabilecek bir araçtır.²³ Bu nedenle, Çorum Vilâyeti’nin tarım, ekonomi ve sanayisinin belli bir düzeye gelebilmesinde nüfus ve onun özellikleri çok önemlidir.

1- Genel Nüfus Sayısı ve Cinsiyet İtibariyle Nüfus

1927 Genel Nüfus Sayımı’na göre; Türkiye’nin toplam nüfusu 13.648.270 kişidir. Bu nüfusun sadece %23.5’i şehirlerde, %76.5’i ise köylerde yaşamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk genel nüfus sayımında 247.926 kişi olan Çorum Vilâyeti’nin nüfusu, şehirlerde ve köylerde yaşama biçimi bakımından, Türkiye’nin geneli ile paralellik göstermektedir. Bu nüfusuyla Çorum Vilâyeti ülke nüfusunun yaklaşık %1.8’ini barındırmıştır. Çorum’un ortalama nüfus yoğunluğu 22.0’dır. Çorum’da ilçelerde kilometre kareye düşen nüfus miktarlarının toplamı ise 11.240’tır.

Genel Nüfus Sayısı ve Cinsiyet İtibariyle Nüfus

İlçeler	Erkek	Kadın	Toplam	Km ² 'ye Düşen ve Toplam Nüfus	Nüfus ve Ortalama Nüfus Yoğunluğu	Mevâki (Kayıp)
Merkez	29.152	31.717	60.869	3.055	19.9	174
Hüseyinabat	12.567	14.359	26.926	1.155	23.3	89
İskilip	24.957	28.806	53.763	1.950	27.6	139
Mecitözü	16.968	19.723	36.691	1.390	26.4	139
Osmancık	13.479	15.720	29.199	1.880	15.5	77
Sungurlu	18.978	21.500	40.478	1.810	22.3	114
Toplam	116.101	131.825	247.926	11.240	22.0 (Ort.)	732

Kaynak: T.C. Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü (TCBİUM), 1927 Genel Nüfus Sayımı, Fasikül I, Ankara 1929, s.VI.

Cumhuriyetin ilk genel nüfus sayımına dayanılarak yapılan değerlendirmelerden sonra, bu sayım sonucu temel alınarak, daha önceki nüfus sayımlarından elde edilemeyen Çorum Vilâyet nüfusunun başka özellikleri hakkında da bilgilere ulaşmak söz konusudur. Bu nedenle, ilk olarak, Cumhuriyetin ilk genel nüfus sayımına göre, Çorum Vilâyeti’nin

²² T.C. Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) Genel Nüfus Sayımı, İdarî Bölünüş, 24 Ekim 1965, Ankara 1968, s.V.

²³ Yılmaz Büyükerşen ve diğ., İktisada Giriş-1, Eskişehir 1999, s.27-29.

genel nüfus sayısı ve bu nüfusun cinsiyet itibariyle durumu ortaya konulmuş, bazı değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, Çorum Vilâyeti'nin toplam nüfusu 247.926 kişidir. Çorum'da nüfusun en yoğun olduğu yer İskilip ilçesidir. İskilip'i sırasıyla; Mecitözü, Hüseyinabat (Alaca), Sungurlu ve Çorum merkez ilçe takip etmektedir. Bu ilçeler, nüfus ve yerleşme açısından çekim merkezi durumunda olan ve Çorumluların hayatlarını sürdürmek için daha fazla tercih etmiş oldukları yerlerdir. Nüfus yoğunluğunun en az olduğu yer ise Osmancık'tır. 1927 nüfus sayımı sonucuna göre, dikkati çeken en önemli noktalardan biri de, 732 kişinin kayıp yani o günün ifadesiyle mevâki statüsünde olmasıdır. En fazla kayıp nüfus ise Çorum merkezde olup, toplam 174 kişidir.²⁴ Bu sayıma göre, Çorum Vilâyet'inin tamamındaki nüfusun ortalama yoğunluğu % 22.0'dır. Böyle bir sonuca dayanarak, Çorum'daki nüfus yoğunluğunun Türkiye ortalamasıyla paralel olduğunu söylemek mümkündür.

Cinsiyete göre Çorum Vilâyeti'ndeki nüfus değerlendirildiğinde, 247.926 kişinin 116.101'i erkek, 131.825'i kadındır.²⁵ Yani, kadınların erkeklerden daha fazla olduğu görülmektedir. Bunun en önemli nedeni olarak Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Türk Kurtuluş Savaşı sırasında yaşanan 20-40 yaş grubu arasında yaşanan erkek nüfustaki kayıp gösterilebilir. İlk genel nüfus sayımı sonuçlarına bakıldığında, hemen dikkati çeken özelliklerden birinin bu olduğu ifade edilebilir. Ayrıca, Çorum Vilâyet nüfusunun cinsiyet açısından, Cumhuriyetten önceki cinsî yapıyla paralellik oluşturduğu ve daha önceki cinsî yapının, nüfusun artmasına karşın, korunduğunu söylemek mümkündür.

2- Yaş Grupları İtibariyle Nüfus

1927 Nüfus Sayımı'nda ilk defa ayrıntılı bilgiler verilmiş olduğundan, daha önceki sayımlarda yer almayan ve ulaşılmaması mümkün olmayan bazı nüfus özelliklerine ilişkin bilgilere kolaylıkla ulaşmak mümkündür. Bu sayım sonuçlarından elde edilebilen nüfus özelliklerinden biri de Çorum nüfusunun yaş grupları itibariyle yapısıdır. Bu nedenle, Çorum Vilâyeti'nin yaş grupları itibariyle nüfus durumu ayrıntılı olarak ortaya konulmuştur.

Bu sonuçlardan, Çorum Vilâyeti'nin iktisadî, kültürel, sosyal ve ticarî durumu etkileyecek, gelişmesini sağlayacak bir nüfus alt yapısının var olduğu sonucuna varılabilir. Çünkü, her sosyal faaliyet alanında ihtiyaç duyulan temel faktör, o alanda

²⁴ T.C. Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü (TCBİUM), *1927 Genel Nüfus Sayımı*, Fasikül I, Ankara 1929, s.VI.

²⁵ TCBİUM, *a.g.e.*, s.VI.

yetişmiş insan potansiyelidir. İleride de görüleceği gibi, Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında, okuma ve yazma istenilen ölçüde olmamasına karşın, kas gücüyle çalışabilecek insan sayısı istenilen seviyededir. Bunun en önemli göstergesi, tabloda da görüldüğü gibi, çalışabilecek ve belli bir olgunluğa ulaşmış insan sayısı bir hayli fazladır. Yaş grupları içerisinde en fazla kitleyi bulunduran 20-45 grubudur. Bu grupta toplam 87.471 kişi bulunmaktadır.²⁶

Yaş Grupları İtibariyle Nüfus

Cinsiyet	0-1	1-2	3-6	7-12	13-19	20-45	46-60	61-70	71+	Yaşı Bilinmeyen
E	7.112	11.785	13.911	13.541	19.349	34.303	10.393	4.158	1.479	70
K	4.921	9.539	13.661	10.823	18.717	53.168	14.547	4.212	2.139	98
T	12.033	21.324	27.572	24.364	38.066	87.471	24.940	8.370	3.618	168

Kaynak: T.C. Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü (TCBİUM), 1927 Genel Nüfus Sayımı, Fasikül I, Ankara 1929, s. XXIII.

Bunun yanı sıra, 1927 Genel Nüfus Sayımı'na göre, yaş grupları dikkate alındığında, çoğunluğun genç nüfus olduğunu söylemek mümkündür. Yani, Çorum Vilâyeti Cumhuriyetin ilk yıllarında çok genç bir nüfusa sahiptir. Atatürk'ün güvendiği ve Cumhuriyeti emanet ettiği genç nüfus, bu yıllarda Çorum Vilâyeti'nde de etkin konumdadır. Bu da iktisadî, kültürel ve siyasî alanlarda nüfusun ihtiyaçlarını ortaya çıkarmış, bu alanlarda çalışma ve çeşitli hizmetleri gerekli kılmıştır. Özellikle eğitim, sağlık, ekonomik alanlarda, yeni yatırımlara ve yeni alt yapı hizmetlerine ihtiyaç duyulmuş, Cumhuriyet Hükümetleri'nin genç nüfusun ihtiyaçlarını dikkate almasına neden olmuştur.

3- Medenî Hâle Göre Nüfus

Toplumların tüm kesitlerinde olduğu gibi, Çorum'daki toplum yapısının ve geleceğinin belirlenmesinde nüfusun medeni halinin bilinmesinde büyük yararlar vardır. Bu nedenle, Cumhuriyet döneminin ilk yıllarındaki nüfusun medeni hâlini 1926 vilâyet sayımından kısmen öğrenmek mümkün olsa bile, tam anlamıyla bilimsel bilgilere ve değerlendirmelere ilk defa bu sayım sonuçlarından ulaşılabilmektedir. Bu sayımda, Cumhuriyetin ileriki yıllarında yapılan nüfus sayımlarından farklı olarak, evlilik çağında bulunan yani 15 yaş ve üzerinde bulunan insanların medenî durumu göz önünde bulundurulmamış, Çorum Vilâyeti'nin bütün nüfusu dikkate alınmıştır.

²⁶ TCBİUM, a.g.e., s.XXIII.

Medenî Hâle Göre Nüfus

Çorum Vilâyeti	Cinsiyet	Bekâr	Evli	Dul	Boş	Bilinmeyen
	Erkek	63.754	50.760	1.370	185	32
	Kadın	54.497	58.330	18.051	919	28
	Toplam	118.251	109.090	19.421	1.104	60

Kaynak: T.C. Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü (TCBİUM), 1927 Genel Nüfus Sayımı, Fasikül I, Ankara 1929, s. XXIII.

1927 Genel Nüfus Sayımı'na dayanılarak hazırlanan tabloda görüldüğü gibi, Çorum Vilâyeti'nin medenî hale göre nüfusu karışık bir yapı sergilemektedir. Bu yapı içerisinde sayıca en fazla olanlar bekârlardır. Bu durum, Çorum'un genç bir nüfusa sahip olduğunu bir kez daha göstermektedir. Toplam 118.251 bekâr içerisinde erkeklerin daha fazla bir sayıya sahip olduğunu ve 63.754 erkeğin bekâr olduğu görülmektedir. Bu tabloda dikkati çeken konulardan biri de Çorum Vilâyeti'nin genel nüfusu içerisindeki dul ve boş kalan kişilerin sayısının 20.525 olmasıdır.²⁷ Bunun sebebi olarak da, başta 20. yüzyıldaki farklı güçlerle uzun süren savaşlar yani Trablusgarp, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele yıllarındaki savaşlar, kayıplar ve çeşitli ölümler gösterilebilir.

Anlaşmazlık, geçimsizlik nedeniyle boşanmaları ikinci sırada saymakta fayda vardır. Çünkü, Cumhuriyetin bu ilk yılları, Çorum ve çevresindeki sosyal yapının, Türk kültür ve aile yapısının geleneksel bir çizgide korunduğu yıllar olmuştur. Bu nedenle, bu süreçteki boşanma ve dul kalmaların günümüzdeki sosyolojik, ekonomik değişme ve gelişmelerin aile hayatına farklı yansımalarıyla yaşanan ayrılma ve dul kalma olayları kapsamında düşünülmemesi gerektiğini ifade etmek mümkündür.

Dikkati çeken konulardan bir diğeri de evli erkekler ile kadınların sayısının farklı olmasıdır. Bunun en önemli nedeni olarak, erkeklerin birden fazla kadınla evli olması gösterilebilir. Bu yüzden, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan kısa bir süre sonra, 1927 yılına gelindiğinde yaklaşık 8.000 erkeğin çok eşli bir yaşam sürdürdüğü, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geleneksel toplum yapısının devam ettiği söylenebilir. Ancak, bu durum ileriki yıllarda önemli ölçüde değişime uğrayacaktır.

4- Okur-Yazarlık Yönünden Nüfus

Bir ülkenin, bölgenin, şehrin, beldenin gelişip kalkınması o yerlerin sahip olduğu yetişmiş, iyi eğitim almış, öğretim sürecinden geçmiş, bilinçli ve girişimci insan gücü ile doğru orantılıdır. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki Çorum Vilâyeti'nin okuma-yazma bakımından nüfus durumu hakkındaki ilk bilgilere de 1927 Genel Nüfus Sayımı

²⁷ TCBİUM, *a.g.e.*, s.XXIII.

sonuçlarından ulaşılabilmektedir. Bu nedenle, Çorum Vilâyeti'nin okur-yazarlık yönünden nüfus durumu ortaya konulurken, Cumhuriyet döneminde yapılacak olan ilerideki nüfus sayımlarından farklı olarak, altı yaş ve üzerindeki nüfus dikkate alınmamış, nüfusun ilk genel nüfus sayımı sonuçları temel alınarak, açıklığa kavuşturulmuştur.

Okur-Yazarlık Yönünden Nüfus

Çorum Vilâyeti	Cinsiyet	Okuma-Yazma Bilen	Okuma-Yazma Bilmeyen
	Erkek	8.518	107.583
Kadın	1.200	130.625	
Toplam	9.718	238.208	

Kaynak: T.C. Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü (TCBİUM), 1927 Genel Nüfus Sayımı, Fasikül I, Ankara 1929, s. XXXVII.

Cumhuriyetin ilk genel nüfus sayımına göre; Türkiye'nin genelinde 1.111.496 kişi okuma-yazma bilirken, toplam nüfus içerisindeki okuma-yazma oranı sadece %8'dir. Buna karşılık 13.629.488 kişi olan genel nüfus içerisinde 12.517.992 kişi ise okuma-yazma bilmemektedir.²⁸ Bu da Türkiye'nin genelinde eğitim ve öğretim işlerinin ve okur-yazar oranının çok düşük olduğunu göstermektedir.

Türkiye'nin genelinde okuma-yazma oranındaki düşüklüğe paralel olarak, Çorum Vilâyeti'ndeki okuma-yazma oranının da düşük olduğu görülmektedir. Çorum Vilâyeti'ndeki toplam nüfus içerisindeki okuma-yazma bilenlerin oranı, ancak %5.1'dir. Yani, Türkiye ortalamasının altında kalmıştır. Bu nedenle, Çorum Vilâyeti'nde eğitim-öğretim faaliyetlerine ağırlık verilmiştir. Özellikle de, Çorum'daki eğitim-öğretim kurumları 1924 yılından, yani Tevhid-i Tedrisât Kanunu'nun çıkartılmasından sonra yeniden yapılandırılmış, bazıları ilk olarak kurulmuştur. Bu kanunla birlikte, Osmanlı Devleti zamanında Çorum'da hizmet vermekte olan Osmanî, Mecidî, Terakkî, Hürriyet, Revze-i nıfsa, Numune-i Nezahat okullarının isimleri değiştirilerek, İnkılâp, Albayarak, Cumhuriyet, Gazipaşa ve Tanyeri ilkokulları adı altında toplanarak,²⁹ yeni bir anlayış ve karma olarak eğitim-öğretim faaliyetlerine başlaması sağlanmıştır.

Bu eğitim-öğretim kurumlarının, Çorum Vilâyeti'nde halkın okuma-yazma düzeyinin yükselmesine sebep olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü, Cumhuriyetin ilan edildiği yılda Çorum'da toplam 77 okulda 630 kız, 3030 erkeğe olmak üzere toplam 3.660 kişi okumaktaydı. İlk genel nüfus sayımında Çorum'da 9.718 kişinin okuma yazma bildiği düşünülürse,³⁰ Cumhuriyet sonrasında girilen eğitim-öğretim faaliyetlerinin

²⁸ TCBİUM, 1935 Genel Nüfus Sayımı, Ankara 1937, s.382.

²⁹ T.C. Çorum Vilâyeti (TCÇV), Çorum'da Cumhuriyetin On Beş Yılı, İstanbul 1938, s.42.

³⁰ İhsan Sabuncuoğlu, Çorum Maarif Hayatı Hakkında Bazı Notlar, Çorum 1945, s.11.; T.C. Çorum Vilâyeti

aslında ne kadar önemli olduğu anlaşılacaktır. Buna ilaveten, 1929 yılından itibaren Millet Dershaneleri'nden 9.710 kişinin okuma-yazma belgesini almış olması Çorum'da okur-yazarlık oranının hızla yükselmekte olduğunu söylemek mümkündür.³¹

İlk genel nüfus sayımı sonrasında Çorum merkez kazasında 2.689 erkek ve 544 kadın okuma-yazma bilirken, buna karşın 7.024 erkek ve 9.402 kadın okuma-yazma bilmemektedir.³² Bu durum yani kadınların erkeklerden daha az okur-yazar olması Çorum'un diğer ilçe ve köylerine doğru gidildikçe daha kötü bir tablo ortaya çıkarmakta, okuma-yazma bilen kadınların sayısı giderek düşmektedir. Örneğin, İskilip ilçesinin köylerinde 502 erkek okuma-yazma bilirken, okuma-yazma bilen kadın sayısı sadece 5'tir. Böyle bir durumun ortaya çıkmasında geri kalmışlık, eğitim-öğretim kurumlarının azlığı, geleneksel Türk toplum yapısı ve din adına kadınların eğitim-öğretim imkânlarından uzak tutulması gibi nedenler etkili olmuştur. Bu nedenle, Cumhuriyetin ilk yıllarında Çorum toplam nüfusu içerisindeki kadınların, okuma-yazma ve kültürel konularda, erkeklerden daha geride kalmış olduklarını söylemek mümkündür.

5- Doğum Yerleri İtibariyle Nüfus

Çorum Vilâyeti'nin "*Doğum Yerleri İtibariyle*" nüfus yapısı ve niteliğinden bahsederken, hem Çorum'un idarî birimlerinde (vilâyet, ilçe, nahiye ve köylerde) ve Türkiye'de dünyaya gelen, hem de Türkiye dışında doğup da Çorum Vilâyeti'nde yaşayan insanlar kastedilmiştir. Bu nedenle, Türkiye ve yurt dışında doğan, Çorum Vilâyeti'nde yaşayan insanlar göz önünde bulundurulmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk genel nüfus sayımına göre, Çorum Vilayeti'ndeki nüfusun büyük bölümünü hem Çorum'un idarî birimlerinde, hem de Türkiye'nin başka şehirlerinde doğan ve burada yaşayanlar oluşturmuştur. Bu insanların toplam sayısı 246.703'tür.³³ Bu nedenle, Çorum nüfusunun %99,5'inin Türkiye sınırları dahilinde doğanlardan meydana geldiği tespit edilmiştir.

Yurt dışında doğan ve Çorum Vilâyeti'nde yaşayan nüfusun çoğunluğunu, 871 kişiyle Rusya'da doğan Türk-İslâm nüfusu oluşturmaktadır.³⁴ Bunların büyük bir kısmını Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'ne sığınan, başta Çerkezler olmak üzere, Kafkasya'dan Çorum'a getirilip yerleştirilen insanlar oluşturmaktadır. Ayrıca, Osmanlı

(TCÇV), *Çorum'da Cumhuriyetin...*, s.42.

³¹ T.C. Çorum Vilâyeti (TCÇV), *Çorum'da Cumhuriyetin...*, s.43.

³² TCBIUM, *1927 Genel Nüfus Sayımı*, s.10.

³³ TCBIUM, *a.g.e.*, s.XCIII.

³⁴ TCBIUM, *a.g.e.*, s.XCIII.

Devleti 19. ve 20. yüzyılda Balkanlarda da büyük sıkıntılar yaşamıştır. Sırbistan-Karadağ ayaklanmaları v.b. olaylar, Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanması, Balkan Savaşları nedeniyle buralardaki Türk-İslam nüfus katliamlardan kurtulmak için Osmanlı Devleti'ne sığınmış, Osmanlı Devleti de onları ülkenin çeşitli yerlerine yerleştirmek durumunda kalmıştır. Bu yerlerden biri de Çorum olmuştur.

Doğum Yerleri İtibariyle Nüfus

Ülkeler	Erkek	Kadın	Toplam
Türkiye	115.482	131.221	246.703
Afganistan	1	-	1
Irak	6	-	6
İran	8	7	15
Suriye	1	-	1
Almanya	1	1	2
Avusturya	3	-	3
Bulgaristan	16	17	33
Fransa	1	-	1
Yunanistan	3	7	10
Macaristan	-	4	4
Romanya	10	5	15
Rusya	458	413	871
Sırbistan	88	143	231
Bilinmeyen	19	11	30
Toplam	116.097	131.829	247.926

Kaynak: T.C. Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü (TCBİUM), 1927 Genel Nüfus Sayımı, Fasikül I, Ankara 1929, s. XCIII.

Bu nedenle, Türkiye dışında doğan, Çorum Vilâyeti'nde yaşayan yabancı uyruklu insanların çoğunluğunu Kafkasya'dan yani Rusya'dan ve Balkan ülkelerinden göç edenlerin oluşturduğunu söylemek mümkündür. Çünkü, Sırbistan doğumlular ikinci sırada yer almaktadır. Sırların katliamından kurtulmak isteyen 231 kişi doğduğu yerleri terke ederek, Çorum Vilâyeti'ne gelmiştir.³⁵ Sırbistan doğumlulardan sonra, Bulgaristan'da doğanlar ise 33 kişi olup üçüncü sırada yer almaktadır. Bu tabloda dikkati çeken noktalardan biri de, Afganistan, Suriye ve Irak gibi Orta Doğu ülkelerinde ve Fransa'da doğmuş birer erkek olmasına karşın, bu ülkelerde doğan hiçbir kadının yer almamış olmasıdır.

6- İktisadî (Ekonomik) Faaliyet Daları İtibariyle Nüfus

Herhangi bir bölgenin ya da bir yerleşim yerinin iktisadî (ekonomik), sosyal, kültürel ve ticarî faaliyetlerini ve hizmet sektörlerindeki durumlarını, nüfusun bu niteliklerinden yararlanarak açıklamak mümkündür. Bu alanlarda bilgi sahibi olmayı sağlayan nüfus özelliklerine yine Cumhuriyetin ilk genel nüfus sayımı sonuçlarından

³⁵ TCBİUM, a.g.e., s.XCIII.

ulaşmak söz konusudur. Bu imkân dahilinde, Çorum Vilâyeti'nin o günün ifadesiyle “*iktisadî faaliyet dalları*” bakımından nüfus durumu ya da özelliği ortaya konulmuştur.

Ekonomik Faaliyet Dalları İtibariyle Nüfus

Cinsiyet	Ziraat	Sanayi	Ticaret	Serbest	Memur	Hâkimler	Ordu	P. T. T.	Başka	Mesleksiz
E	51.980	3.082	2.197	518	725	45	1.145	48	576	55.785
K	13.600	131	50	22	18	-	-	-	141	117.863
T	65.580	3.213	2.247	540	743	45	1.145	48	717	173.648

Kaynak: T.C. Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü (TCBİUM), 1927 Genel Nüfus Sayımı, Fasikül I, Ankara 1929, s. XXXVII.

Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı üzere, 1927 ilk genel nüfus sayımına göre Çorum Vilâyeti'nde mesleksiz, öğrenci ve çalışamaz durumda olanların sayısı en fazladır. Nüfusun neredeyse üçte ikisi yani 173.648 kişi ekonomik olarak hiç bir değere sahip değildir.³⁶ Yani, ister hizmet, ister üretim sektöründe olsun belli bir mesleği icra etmemiş, üretim faaliyetlerinde görev almamış ve tüketici durumda olmuştur. Bu yüzden, ev hanımlarının durumu hariç tutulsa bile, tüketici nüfusun çok yüksek olduğu ifade edilebilir. Bunun da Çorum Vilâyeti'nin gelişmesi ve kalkınmasını olumsuz yönde etkilediğini söylemek mümkündür.

Bu tabloda dikkati çeken diğer bir konu da, nüfusun en fazla çalıştığı meslek kolunun tarım ya da ziraat alanı olmasıdır. Bu sektörde toplam 65.580 kişi istihdam olmuş, hayatını tarım-ziraat iş kolunda çalışarak sürdürmüştür.³⁷ Bu da Cumhuriyetin ilk yıllarında, Çorum Vilâyeti'nde nüfusun, tarım ve hayvancılıkla meşgul olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Çorum'da el dokumacılığı küçük sanatlar, gibi tarihi süreç içerisinde her zaman var olmuştur. Bu nedenle, Çorum ve çevresindeki “*sanayi ve küçük sanatlarla uğraşma geleneği*” az çok bu dönemde de devam etmiştir. Yine aynı şekilde nüfusun %76.5'inin köylerde yaşıyor olması, Türkiye'nin şehirleşmeyi ve sanayileşmeyi gerçekleştirmiş bir ülke olmaması da insanların tarım ve hayvancılıkla uğraşmalarını gerekli kılmıştır.

Ekonomik gelişmişliği ve kalkınmayı çeşitli meslek gruplarındaki çalışan insanlar belirler. Çünkü, üretimi gerçekleştiren onlardır. 1927 ilk genel nüfus sayımına göre ekonomik faaliyet dallarında çalışanların ve Cumhuriyetin ilk yıllarında Çorum ve çevresindeki üretimi gerçekleştirenlerin yani tarım, sanayi, ticaret ve serbest meslekle

³⁶ TCBİUM, *a.g.e.*, s.XXXVII.

³⁷ TCBİUM, *a.g.e.*, s.XXXVII.

uğraşanların sayısı 71.580 kişidir ve yaklaşık olarak nüfusun üçte biri kadardır.³⁸ Buna karşılık tüketici durumunda olan nüfus ise, yukarıda da ifade edildiği gibi, 173.648 kişiden oluşmuştur.

Bu sayım sonuçlarına göre, Çorum Vilâyeti'nde hizmet sektöründe çalışanların toplam sayısı 1981'dir. Bu sektörde çalışan kadın sayısı yine erkeklerin çok gerisindedir ve toplam 159 çalışan kadın mevcuttur. Bu sektörde en fazla çalışan orduda görev yapmakta ve bunların sayıları 1.145'tir.³⁹ Bu grupta dikkati çeken konulardan biri de bu yıllarda Çorum'da hiçbir bayan hâkimin, ordu mensubunun ve PTT çalışanının olmaması ve görev yapmamasıdır. Bu da Cumhuriyetin ilk yıllarında, bir anlamda toplumda "*kadın okutulmaz ve çalışmaz geleneksel anlayışının*" pek kırılmadığını göstermektedir. Ancak, bu anlayış daha sonraki yıllarda kadın erkek eşitliği bağlamında kadınlara tanınan haklar çerçevesinde ortadan kaldırılacak, kadınlar da yavaş yavaş çalışma hayatına girmeye başlayacaktır.

7- Ana Dile Göre Nüfus

Cumhuriyetin ilk genel nüfus sayımı sonuçlarından elde edilebilen Türkiye nüfusunun özelliklerinden biride ana dile göre nüfus miktarlarıdır. Bu nedenle, Çorum Vilâyet'inde ikamet eden nüfusunun bu konudaki yapısını da sayım sonuçlardan öğrenmek mümkündür. Bu imkân dahilinde, Çorum'un ana dile göre nüfus yapısı, 1927 Genel Nüfus Sayım sonuçlarına dayanılarak açıklığa kavuşturulmuştur.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, Türkçe, Çorum Vilâyeti'nde 1927 yılında en fazla konuşulan ve geçerliliği olan ana dildir. Ana dili Türkçe olan insanların toplam sayısının 230.077 olduğu tespit edilmiştir. Bu yüzden ana dili Türkçe olanların toplam nüfus içerisindeki oranı %92.8 olarak hesaplanmıştır. Nüfusun yaklaşık %93'ünün Türkçe konuşuyor olması, bölgede hiçbir yoruma sebep olmadan, Türklerin hâkim millet konumunda olduğunu göstermektedir. Türkçe'nin dışında Çorum'da kullanılan dillerin genel toplam içerisindeki oranın düşük olduğu yani yaklaşık %7 olduğu görülmektedir.

Yine, dikkati çeken önemli noktalardan biri de, Cumhuriyetin ilk yıllarında Çorum Vilâyeti'nde Türkçe'den sonra en fazla konuşulan "*mahalli dil*" Kürtçe'dir. Kürtler, Orta Asya'dan Mısır'a, Anadolu'ya kadar uzanan coğrafyada, Türklerin gittiği ve devlet kurmuş olduğu hemen hemen her yerde, onlarla birlikte yaşadıklarından, Türklerin imha plânı olan Sevr Antlaşması'na ve emperyalizme karşı koydukları, yeni Türk Devleti'nin

³⁸ TCBİUM, a.g.e., s.XXXVII.

³⁹ TCBİUM, a.g.e., s.XXXVII.

kuruluşunda bulduklarından ve Lozan Barış Antlaşması'nda Müslüman olmaları nedeniyle “azınlık”^{*} sayılmadıklarından, Mustafa Kemal Atatürk'ün ifadesiyle “*Türk milleti*”^{*} içerisindeki yerlerini aldıklarından, Anayasa ve kanunlar önünde eşit sayılmışlardır. Bu sebeple, Türkiye'nin her yerinde özgürce yaşamamış ve kendi anadillerini rahatça konuşmuşlardır. Bu nedenle, Çorum Vilâyeti de bu yerlerden biri olmuştur. Ayrıca, Türkçe'den sonra en fazla konuşulan ana dillerden birinin Çerkezce olması, yukarıda bahsedilen, Rusya'dan veya Kafkasya'dan Çorum'a Çerkez göçünün^{*} gerçekleşmiş olduğunun bir başka göstergesidir.

Ana Dile Göre Nüfus

Diller	Erkek	Kadın	Toplam
Türkçe	107.687	122.390	230.077
Rumca	-	-	-
Ermenice	1	-	1
Fransızca	-	-	-
İtalyanca	-	-	-
İngilizce	-	-	-
Arapça	-	-	-
Acemce	-	-	-
Yahudice	1	-	1
Çerkezce	2.674	2.623	5.297
Kürtçe	5.624	6.687	12.311
Tatarca	52	70	122
Arnavutça	4	7	11
Bulgarca	-	-	-
Başka	11	3	14

Kaynak: T.C. Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü (TCBİUM), 1927 Genel Nüfus Sayımı, Fasikül I, Ankara 1929, s. LXV.

Bu tabloda dikkati çeken bir başka nokta ise, Cumhuriyetin ilk yıllarında Çorum'da azınlıklara ait nüfusun yok denecek kadar azalmış olmasıdır. Çorum merkez ve

* Türkiye Cumhuriyeti'nin azınlıkları 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile belirlenmiştir. Bu antlaşmanın “III. Kesiminde, Azınlıkların Korunması” bahsinde; “Müslüman olmayan azınlıklar, bütün Türk uyruklarına uygulanan ve Türk Hükümetince, ulusal savunma amacıyla yada kamu düzeninin korunması için, ülkenin tümü yada bir parçası üzerinde alınabilecek tedbirler saklı kalmak şartıyla, dolaşım ve göç etme özgürlüklerinden tam olarak yararlanacaklardır.” denilerek, Müslüman olmayanların azınlık statüsünde olacağı açıkça belirtilmiştir. Bu konu hakkında daha geniş bilgi için bkz. İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, I. Cilt (1920-1945)*, Ankara 1989, s.95-98.

* Mustafa Kemal Atatürk, Türk milletini, “Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye Halkına Türk milleti denir” diyerek, bir anlamda, “milliyetperverlik” göstererek elini taşın altına koyan, hem içerideki mevcut düzene yani Osmanlı padişahına, hükümetlerine, hem de emperyalizme karşı duran ve bağımsız bir Türk devletinin kurulması için çalışan, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda görev alan insanların, “adamların” birlikteliği olarak tanımlamıştır. Daha geniş bilgi için bkz.: A. Âfet İnan, *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Ankara 2000, s.28.

* Başta Çerkezler olmak üzere Kafkaslıların Anadolu'ya göçü hakkında bkz.: Kemal H. Karpat, *a.g.e.*, s.108-113.

ilçelerinde sadece 1 Ermeni ve Yahudi'nin yaşıyor, kendi ana dillerini konuşuyor olması bunun en önemli göstergesidir. Toplam 122 kişinin Tatarca* konuşuyor olması,⁴⁰ Türkiye dışından yine Rusya'dan, özellikle Kırım'dan bu insanların çeşitli nedenlerle Türk devletine sığınmış olmasının bir delilidir. Ayrıca, 11 kişi Arnavutça konuşmakta ve bunların da Rumeli'den göç ederek Çorum ve ilçelerine geldiklerini söylemek mümkündür.

8- Sakatlıklara Göre Nüfus

Ekonomik kalkınma, üretim ve hizmetler alanlarında etkili olan diğer nüfus özelliklerinden biri de, bir yerin nüfusu içerisindeki sakatlık ve sağlık durumu. Daha önceki nüfus sayımlarında sağlıklı bir şekilde ortaya konulamayan nüfusun bu özelliği Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk genel nüfus sayımında ayrıntılı bir şekilde göz önüne serilmiştir. Bu yüzden, 1927 yılındaki ilk genel nüfus sayımı verileri temel alınarak Çorum Vilâyeti'ndeki nüfusun sakatlık durumu da ortaya konulmuştur.

Sakatlıklara Göre Nüfus

Cinsiyet	Sakatlığı Olmayanlar	Kör	Sağır ve Dilsiz	Topal	Çolak	Kambur	Başka Sakatlığı Olanlar
Erkek	113.608	333	226	838	381	51	664
Kadın	130.055	308	96	553	77	16	328
Toplam	244.055	641	322	1.391	458	67	992

Kaynak: T.C. Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü (TCBİUM), 1927 Genel Nüfus Sayımı, Fasikül I, Ankara 1929, s.LI.

Yukarıda yer alan ve 1927 nüfus sayım sonuçlarına göre hazırlanan tablodaki bilgiler ışığında, Çorum Vilâyeti'ndeki nüfusun, fizikî yönden sağlam bireylere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Nüfusun sadece toplam 3.871'inin her hangi bir sakatlığı söz konusudur. Bu homojen yapı içerisinde nüfusun en fazla etkilendiği sakatlık ise topallıktır.⁴¹ 1.391 kişi olan sakatların büyük bir kısmının I. Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı yıllarındaki düzenli ordu savaşları ve Kuvây-ı Milliye dönemindeki yaralanmalardan kaynaklanmış olduğu ifade edilebilir. Çünkü, bu sakatlığa sahip olanların daha çok erkek olduğu, askere gidip-gelmeleri ve yapılan savaşlar düşünülürse,

* Tatarca, Türkçe'nin Kıpçak grubuna bağlı bir dildir. Bazı Türkologlar tarafından coğrafi olarak Kuzeybatı dillerinden biri olarak tanımlanan tatarca, daha fazla gruplara ayrılmış olsa da başlıcaları Kazan ve Kırım Tatarca'sıdır. Bu dil, daha çok Rusya Federasyonu içindeki Tataristan'da yaşayan Tatarlar tarafından konuşulur. Daha geniş bilgi için bkz.: Nurettin Demir-Emine Yılmaz, *Türk Dili El Kitabı*, Ankara 2003.

⁴⁰ TCBİUM, a.g.e., s.LXV.

⁴¹ TCBİUM, a.g.e., s.LI.

yukarıda dile getirilen nedenin asıl sebeplerden biri olduğunun altı çizilebilir. Ancak, bu tür sebep ve sakatlıklara rağmen, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki nüfusun çalışabilirliği ve sağlamlığı, insan gücüne ihtiyaç duyulan bir dönemde, Çorum'un gelişmesi ve kalkınması için büyük yararlar sağlamıştır.

Tabloda dikkati çeken noktalardan biri de erkeklerin kadınlara göre daha fazla sakatlığa sahip olmasıdır. Erkeklerin 113.608'i her hangi bir sakatlık sahibi değilken, kadınların 130.447'sinde sakatlık söz konusu değildir.⁴² Bu nedenle, erkeklerin askere alındıkları ve savaşlarda buldukları hesaba katıldığında, kadınların erkelere göre daha sağlıklı oldukları söylenebilir. Ayrıca, toplam nüfus içerisinde en az görülen sakatlık kamburluktur. Yine aynı şekilde, erkekler kadınlardan daha fazla kamburdur. Bütün bu rahatsızlıkların dışında yer alan ve sakatlıkları bilinmeyen insanların sayısı ise 992'dir.

9- Dinlere-Mezheplere Göre Nüfus

Anadolu çok çeşitli medeniyetlere ve inanç sistemlerine sahip olmuştur. Bu değişik din ve dinin farklı yorumundan kaynaklanan mezhepler Türklerin Anadolu'ya egemen olmasından sonra barış ve hoşgörü ortamında yan yana yaşamıştır. Türkler kendi yönetimleri altındaki farklı din ve mezhebe mensup insanların barış içinde yaşamasını sağlamış, bu insanlar asimilasyona tabi tutulmamış, Türk hoşgörüsü ve İslam Hukuku'nun kendilerine tanıdığı "zimme"* statüsünde ve "millet sistemi"* içerisinde Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar hayatlarını devam ettirmişlerdir.

Lozan Barış Antlaşması'nda Türkiye Cumhuriyeti'nin azınlıkları belirlenirken Osmanlı Devleti'ndeki anlayış benimsenmiş, bu yüzden yeni Türk Devleti'nin azınlıkları da gayrimüslimler yani Müslüman olmayanlar olarak belirlenmiştir. Müslümanlar bir bütün olarak algılanmış, yukarıda ifade edildiği gibi, azınlık kabul edilmemiştir. Bu nedenle, Cumhuriyetin ilk genel nüfus sayımında bu anlayış dikkate alınmış, sonuçlar buna göre hazırlanmış ve yayınlanmıştır. Bu yüzden, Cumhuriyet'in ilk genel nüfus

⁴² TCBIUM, *a.g.e.*, s.LI.

* İslâm hukuku terimi olarak Zimme; İslâm hâkimiyetini tanımak şartı ile Müslüman toplumun diğer semavî din mensuplarına konuk severlik ve konma sağladığı süresiz olarak yürürlükte kalan bir tür sözleşmeyi ifade eder. Daha geniş bilgi için bkz.: Cl. Cahen, "Zimme", *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt:13, İstanbul 1993, s.566-571.

* Osmanlı Devleti vatandaşlarının yönetimini "millet sistemi"ne göre teşkilatlandırmıştır. Bu yönetim anlayışında ve "millet sistemi"nin temelinde bugünkü anlamda olduğu gibi "ırk" değil, "din" yer almıştır. Bu nedenle, Osmanlı Devleti kendi hâkimiyeti altında bulunan ve farklı dinlere mensup olan insanları ayrı birer "millet" olarak teşkilatlandırmıştır. Ermeni milleti, Yahudi milleti gibi...Onlara bir tür sözleşmeyle dinî hürriyet, kültürel muhtariyet ve idarî işbirliği (idarî muhtariyet değil) statüsünü vermiştir. Bu milletlerin devletle olan ilişkisi en tepedeki Ruhanî liderle sağlanmıştır. Bu konu hakkında daha geniş bilgi için bkz.: Güler Eren, (Edt.) *Osmanlı*, Cilt:4, Ankara 1999, s.197-261.

sayım sonuçlarına dayanılarak Çorum Vilâyeti'nin din ve mezhepler yönünden nüfus durumu aşağıda ortaya konulmuştur.

Dinlere-Mezheplere Göre Nüfus

Cinsiyet	İslâm	Katolik	Protestan	Ortodoks	Ermeni	Hıristiyan	Musevi	Başka	Dinsiz
E	116.010	10	1	-	67	10	1	1	1
K	131.712	9	1	1	95	6	-	-	1
T	247.722	19	2	1	162	16	1	1	2

Kaynak: T.C. Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü (TCBİUM), 1927 Genel Nüfus Sayımı, Fasikül I, Ankara 1929, s.LI.

Cumhuriyetin ilk genel nüfus sayım sonuçlarında görüldüğü gibi, Müslümanların toplam nüfusu 247.722 kişiden oluşmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında Çorum Vilâyeti'ndeki Türk-İslâm nüfusu hızla türdeş bir yapıya kavuşmuştur. Özellikle, I. Dünya Savaşı, Millî Mücadele yıllarında zirveye çıkan gayrimüslim nüfusa karşı olan kızgınlık ve sonrasında burada yaşayan azınlıkların Çorum'u terk etmesi, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin Lozan Barış Antlaşması'nda İstanbul sınırları dışında "azınlık" durumunu hiçbir şekilde kabul etmemiş olması ve azınlıkların mübadeleye tabi tutulmaları gibi nedenlerle, Çorum'daki azınlık nüfus son derece azalmıştır. Bu da Türk-İslâm nüfus lehine bir nüfus benzeşmesini ortaya çıkarmıştır.

1927 ilk genel nüfus sayımı sonuçlarına göre, Çorum Vilâyeti'ndeki azınlıkların sayısı sadece 202 kişidir.⁴³ 20. yüzyılın hemen başında yani 1907 yılında Çorum'da 4.803 gayrimüslimin olduğu düşünülürse, yukarıda bahsedilen nedenlerden dolayı, farklı etnik köken ve inanca sahip insanların bölgeyi terke ettikleri görülmektedir. Bu ise, Çorum Vilâyeti'ndeki 247.926 toplam nüfus içerisinde çok az bir oranla karşılanmaktadır. Bu sonuç, Cumhuriyetin ilk yıllarında Çorum merkez ve ilçelerinin, inanç sistemi açısından, ne kadar türdeş bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu da Türk-İslâm nüfusunun bölgeye ne düzeyde hâkim olduğunun, Çorum ölçeğinde bir göstergesidir.

Sonuçlarda dikkati çeken konulardan biri de hem Hıristiyanlığın, hem de Hıristiyanlığın mezheplerinin ayrı ayrı verilmiş olmasıdır. Aslında, Ermeniler Hıristiyan ve büyük çoğunluğu "Gregorian"* anlayışına sahip olmalarına rağmen, bunlar etnik

⁴³ TCBİUM, a.g.e., s.LI.

* Gregoriyan anlayışına sahip olan Ermeniler, Ermeni Apostolik Kilisesi yada Ermeni Ortodoks Kilisesi veya Gregoryan Kilisesi'ne bağlılardır. Dünya Ermenilerinin büyük bir çoğunluğunun üye olduğu, dünyanın eski millî Hıristiyan kiliselerinden biri olan mezheptir. Gregoryan Kilisesi, Hıristiyanlığın diğer mezhepleri tarafından monofizit bir kilise olarak tanımlanır. Monofizit görüş, İsa'nın hem insani, hem de tanrısal olmak üzere iki değişik tabiatı bulunduğunu savunan görüştür. 451 yılında toplanan Kadıköy

kökenleri dikkate alınarak yazılmıştır. Bunların arasında Katolik Ermenilerin de olabileceği dikkate alınmalıdır. Ermenilerin de sayıları da önceki döneme göre bir hayli azalmış, buradaki nüfusları 67 erkek, 95 bayan olmak üzere toplam 162 kişidir.⁴⁴

C- Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti döneminde ilk genel nüfus sayımı 28 Ekim 1927'de yapılmıştır. Bu nedenle, Çorum Vilâyeti'ndeki nüfus hakkında ayrıntılı bilgilere ulaşma ve bilimsel değerlendirmeler yapabilme imkânı doğmuştur. Bu nüfus sayımı sonrasında, Çorum nüfusu şehirlerde ve köylerde yaşama biçimi bakımından Türkiye'nin geneli ile paralellik göstermiştir. Yani, nüfusun büyük bir kısmı köylerde, yani kırsalda yaşamaktadır. 1927 yılında yapılan ilk genel nüfus sayımında Çorum Vilâyeti'nde en fazla nüfusun bulunduğu yer Çorum merkez kazası olmuştur. Böyle olduğu için, nüfus büyüklüğü Çorum'un 20 Nisan 1924'de vilâyet (il) haline gelmesinde önemli bir neden olarak göz önünde bulundurulmuştur. Çorum merkezden başka nüfusun en fazla yaşadığı yerler ise sırasıyla; İskilip (53.763), Sungurlu (40.478) ve Mecitözü (36.691), Osmaniye (29.199) ve Hüseyinabat (Alaca) (26.926)'dır. Bu dönemde nüfusun en yoğun olduğu yerler ise İskilip (%27.6), Mecitözü (%26.4)'dir. Nüfusun en az yoğunlukta bulunduğu yer ise Osmaniye (%15.5)'tir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Çorum Vilâyeti'ndeki nüfus, çok genç ve dinamik bir yapıya sahiptir. Bu nüfus karmaşıklardan daha çok türdeş olmuş, çalışkan ve girişimciliğe yatkın bir iş gücünü bünyesinde barındırmıştır. Bu sayım sonuçlarında dikkati çeken sonuçlardan biri de, nüfus içerisinde dul ve boşanmış kişilerin fazla olmasıdır. Bu da savaş sonrası her toplumda rastlanılacak bir durumdur. Bir diğer sonuç ise, Çorum nüfusunun okur-yazarlık yönünden, Türkiye geneli ile paralellik göstermesi ve okur-yazar oranının düşük olmasıdır. Toplam 247.926 kişi arasında sadece 9.718 erkek-kadın okuma bilmektedir. Bir başka göze çarpan sonuç ise, Türkiye dışında doğan, Çorum Vilâyeti'nde

---

(Khalkedon) Konsili bu görüşü reddetmiştir. Gregoryan Kilisesi, Khalkedon kararlarını tanımayarak Ortodoksluktan ayrılan kiliselerden biridir. Ancak, Gregoryan Kilisesi'nin kendisi monofizit tanımlamasını reddetmektedir. Anlaşmazlığın İsa'nın insani ve tanrısal tabiatlarının birliği konusunda değil, Kalkedon Konsili'nin verdiği kararın anlatım biçiminden kaynaklandığı görüşündedir. Gregoryan Kilisesi'nin en büyük ruhani lideri Katolikos'tur. Günümüzde bu görevi Ermenistan'ın Eçmiadzin kentindeki II. Karekin yürütmektedir. Ermenistan dışında Rusya, Gürcistan, Fransa, ABD, Lübnan, Suriye, Kanada, Türkiye ve İran'da Ermeni Ortodoks Kilisesi'ne veya Gregoryan Kilisesi'ne bağlı toplumlar mevcuttur. Türkiye'deki Ermenilerin ruhani lideri İstanbul Ermeni Patriği'dir. Şu anda bu görevi Mesrob II Mutafyan yürütmektedir. Bu konu hakkında daha geniş bilgi için bkz.: <http://tr.wikipedia.org/wiki/gregorian/09.10.2008>. Ayrıca, Peter Bishop, (Edt.), *The Encyclopaedia of World Faiths*, New York 1987.

⁴⁴ TCBIUM, *a.g.e.*, s.LI.

yaşayan yabancı uyruklu insanların çoğunluğunu Kafkasya'dan yani Rusya'dan ve Balkan ülkelerinden göç edenler oluşturmuştur.

Çıkarılabilecek sonuçlardan biri de 1927 ilk genel nüfus sayımına göre Çorum Vilâyeti'nde mesleksiz, öğrenci ve çalışamaz durumda olanların sayısı en fazladır. Nüfusun neredeyse üçte ikisi yani 173.648 kişi ekonomik olarak hiç bir değere sahip değildir. Yani, ister hizmet, ister üretim sektöründe olsun belli bir mesleği icra etmemiş, üretim faaliyetlerinde görev almamış ve tüketici durumda olmuştur. Bunun da Çorum'un gelişmesi ve kalkınmasını olumsuz yönde etkilediğini söylemek mümkündür.

Bir diğer sonuç ise, Cumhuriyetin ilk yıllarında Çorum Vilâyeti'nde büyük bir farkla (%93) Türkçe (230.077) konuşulmuş, Türkçe'yi Kürtçe (12.311) ve Çerkezce (5.297) izlemiştir. Yine, dikkati çeken önemli noktalardan biri de, Cumhuriyetin ilk yıllarında Çorum ve çevresinde bir mahalli dil olan Kürtçe'nin kullanılıyor olmasıdır. Ayrıca, Cumhuriyetin ilk genel nüfus sayımı sonuçlarına göre, Çorum Vilâyeti'ndeki nüfusun, fizikî yönden sağlam bireylere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Nüfusun sadece 3.871'inin her hangi bir sakatlığı söz konusudur. Bu sağlam ve türdeş yapı içerisinde nüfusun en fazla etkilendiği sakatlık ise topallıktır.

Bir başka sonuç da, 1927 ilk genel nüfus sayımı sonuçlarına göre, Çorum Vilâyetindeki azınlıkların sayısı sadece 202 kişidir. 20. yüzyılın hemen başında yani 1907 yılında Çorum'da 4.803 gayrimüslimin yaşadığı düşünülürse, yukarıda bahsedilen nedenlerden dolayı, farklı etnik köken ve inanca sahip insanların bölgeyi terk ettikleri görülmüştür. Gayrimüslimler, Çorum Vilâyeti'ndeki 247.926 toplam nüfus içerisinde çok az bir oranı temsil etmiştir. Bu sonuç, Cumhuriyetin ilk yıllarında Çorum Vilâyeti'nin, inanç sistemi açısından, ne kadar türdeş bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bu da Türk-İslâm nüfusunun bölgeye ve Türkiye'ye ne düzeyde hâkim olduğunun, Çorum ölçeğinde bir göstergesidir.

Yukarı ifade edilen sonuçların ardından, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk genel nüfus sayımında Çorum Vilâyeti'ndeki nüfus yapısının, özelliklerinin hem idarî, hem de sosyo-kültürel açıdan bir parçası olduğu Türkiye ve sosyo-kültürel yapıdan çok da farklı olmadığı görülmüştür. Benzerlik gösteren bu nüfus ve özellikleri, Mustafa Kemal Atatürk'ün ifadesiyle hem "...içeride ve dışarıda saygı ile anılan yeni toplum, yeni devlet..." oluşturmak, hem de Türkiye'yi önce çağdaş uygarlık seviyesine, hatta üstüne çıkarmak amacıyla, siyasî, sosyal, kültürel, ekonomik pek çok alanda yapılan inkılâplar sonrasında ve ilerleyen yıllarda büyük değişim-dönüşüm gerçekleştirecektir. Bu da Çorum Vilâyeti'nin ekonomik, sosyal, kültürel ve ticarî açıdan Ankara-Samsun hattında önemli yararlar sağlayacak, Çorum'un gelişmesinde, kalkınmasında ve "*Anadolu*

kaplanı” olarak anılmasında itici güç olacaktır.

Kaynakça

- “Çorum”, Yurt Ansiklopedisi, Anadolu Yayıncılık A.Ş., İstanbul 1982.
- Atatürkçülük (3. Kitap), Atatürkçü Düşünce Sistemi, Kara Harp Okulu Yayını, Ankara 1986.
- BABİNGER, Franz, “Rum” İslâm Ansiklopedisi, Cilt:9, MEB Yayını, İstanbul 1993.
- BİSHOP, Peter (Edt.), The Encyclopaedia of World Faiths, New York 1987.
- BÜYÜKERŞEN, Yılmaz ve diğ., İktisada Giriş-1, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:825, Eskişehir 1999.
- CAHEN, Cl, “Zimme”, İslâm Ansiklopedisi, Cilt:13, MEB Yayını, İstanbul 1993.
- CUÏNET, Vital, La Turquie D’asie Geographie Administrative, Statistique Descriptive et Raisonne de Chaque Province de L’Asia-Mineure, Cilt:I, Paris 1892.
- ÇAKMAK, Zafer, İzmir ve Çevresinde Yunan İşgali ve Rum Mezalimi, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2007.
- Çorum Ticaret ve Sanayi Odası, Tarihî Ekonomik Sosyal Yönleriyle 100. Yıl’da Çorum, Çorum Ticaret ve Sanayi Odası Yayını, Ankara 1981.
- Dâhiliye Nezâreti Sicil-i Nüfus İdare-i Umûmîsi Müdüriyeti, Memâlik-i Osmanîye’nin 1330 (1914/15) Senesi Nüfus İstatistiki, Dersaadet (İstanbul) 1336 (1920).
- DEMİR, Nurettin-Emine Yılmaz, Türk Dili El Kitabı, Grafiker Yayınları, Ankara 2003.
- DENY, J., “Sancak”, İslam Ansiklopedisi, Cilt:X, MEB Yayını, İstanbul 1993.
- EREN, Güler, (Edt.), Osmanlı, Cilt:4, Yeni Türkiye Yayını, Ankara 1999.
- ERKAN, Süleyman, Kırım ve Kafkasya Göçleri (1878-1908), Karadeniz Teknik Üniv. Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, Trabzon 1996.
- EROĞLU, Hazma, Türk İnkılâp Tarihi, MEB Yayını, İstanbul 1982.
- GÖZAYDIN, Abdülkerim, “Danişmendliler”, Doğuşundan Dünümüze Büyük İslam Tarihi-Anadolu Türk Devletleri, Cilt:8, Çağ Yayınları, İstanbul 1992.
- <http://tr.wikipedia.org/wiki/gregorian/09.10.2008>.
- İNAN, A. Âfet, Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazıları, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2000.
- İPEK, Nedim, Rumeli’den Anadolu’ya Türk Göçleri (1877-1890), Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1999.
- KARABAĞ, Servet-Salih Şahin, Türkiye Beşerî ve Ekonomik Coğrafyası, Gazi Kitabevi, Ankara 2006.
- KARAL, Enver Ziya, Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831, II. Baskı, T.C. Devlet İstatistik Enstitüsü Yayını, Ankara 1997.
- KARPAT, Kemal H., Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2009 19 (1)

- KOÇBEY, Hüseyin-Ertuğrul Şahinci, Çorum Tarihi, Şahinci Kitabevi, Ankara 1984?.
- McCARTHY, Justin, Müslümanlar ve Azınlıklar, Osmanlı Anadoluşunda Nüfus ve İmparatorluğun Sonu, (Çev.: Bilge Umar), İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1998.
- SABUNCUOĞLU, İhsan, Çorum Maarif Hayatı Hakkında Bazı Notlar, İl Basımevi, Çorum 1945.
- SAKİN, Orhan, Osmanlı'da Etnik Yapı ve 1914 Nüfusu, Ekim Yayınevi, İstanbul 2008.
- SOYSAL, İsmail, Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, I. Cilt (1920-1945), Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1989.
- T.C. Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü (TCBİUM), 1927 Genel Nüfus Sayımı, Fasikül I, T.C. Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, Ankara 1929.
- TCBİUM, 1935 Genel Nüfus Sayımı, T.C. Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, Ankara 1937.
- T.C. Çorum Vilâyeti (TCCV) (1938), Çorum'da Cumhuriyetin On Beş Yılı, İstanbul.
- T.C. Çorum Vilâyeti (TCCV), Cumhuriyetin 50. Yılında Çorum-1973 İl Yıllığı, Ankara 1973.
- T.C. Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), Genel Nüfus Sayımı, İdarî Bölünüş, 24 Ekim 1965, T.C. Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları:537, Ankara 1968.
- TURAN, Osman, "İktâ", İslam Ansiklopedisi, Cilt: 5/2, MEB Yayını, İstanbul 1993.
- ÜNER, Sunday, Nüfusbilim Sözlüğü, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 1972.
- YALÇIN, Osman, Çorum, Özyürek Yayınevi, İstanbul 1972.
- YAMAN, Mümtaz Talat "Osmanlı İmparatorluğu Mülkî İdaresinde Avrupalılaşıma", İdare Dergisi, Yıl:13, Sayı:142, İstanbul 1940.